

Пулянович О.В., Дюндін В.Д.

ІМПЕРАТИВНИЙ БАЗИС ПРОМИСЛОВОГО КЛАСТЕРА

Стаття присвячена проблематиці методологічного забезпечення кластерної форми інтеграції підприємств, спрямованої на формування їх системної конкурентоспроможності. Для досягнення даної цілі запропонована база імперативів, в яку входять дві групи принципів. До групи організаційних принципів віднесено телеологію, імператив каузальної індукції та принцип послідовності. До групи імперативів функціонування кластеру включено принципи синергії, синергетики та демократичності. В свою чергу імперативний базис кластера ґрунтується на максимумах І.Канта.

Ключові слова: підприємство, кластер, конкурентоспроможність, імператив, розвиток, система, категоричний імператив.

Постановка проблеми. Управління підприємством в сучасних умовах господарювання ставить за мету формування такого рівня конкурентоспроможності, який забезпечує а) випереджальні темпи економічного розвитку; б) створює принципово нову якісну основу розвитку.

Перша складова мети розвитку передбачає дотримання ефективності діяльності підприємства, друга – перехід підприємства, його економічної, організаційної та технологічної підсистем на якісно інший рівень. При цьому конкурентоспроможність передбачає формування таких якостей діяльності підприємства, які є унікальними та відсутніми у інших підприємств.

Реалізація вказаної мети та завдань її досягнення вимагають переходу від безпосередньої конкуренції підприємств за ринки збуту, ресурсів, робочої сили і т.д. до нових форм, серед яких найбільш адекватною сучасним умовам та викликам є кластерна організація економічної, виробничої, фінансової та ринкової взаємодії.

Саме кластер представляє шлях територіально-галузевої конвергенції, яка сприяє посиленню конкурентоспроможності підприємств на основі більш широких можливостей фінансової, економічної, ринкової можливостей учасників кластеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблематики створення кластерів,

організаційних умов та факторів ефективності їх діяльності присвячено багато досліджень, серед яких доцільно виділити праці Ю.Громико (Gromyko J., 2013), який приділяє особливу увагу організаційним схемам, пропонуючи: «схему організації повномасштабної виробничої системи, котра об'єднує у своєму складі фундаментальну, але разом з тим практико орієнтовану науку, інноваційну промисловість та освіту, що спрямована на розвиток; схему організації промислово-виробничої платформи у вигляді процесів виробництва, відтворення, стійкого функціонування, розвитку, захоронення технологій попереднього техно-промислового укладу, організації та управління; схему мультигалузевого форматування практики, яка об'єднує організацію технодинаміки та технологічної дифузії нових рішень не по кордонах галузей чи переделів, а у відповідності до принципу інноваційної адаптивності різних груп інноваційної інфраструктури; схему співорганізації й одночасного використання знаннево-логістичних (постіндустріальних) переделів і промислової платформи неоіндустріального рівня переделу, якій модернізується; схему соорганізації централізованого ядра кластера, яке забезпечує проривні технології, й конкурентного ринкового середовища. При цьому в схемі повинно бути врахована швидкість прийняття та реалізації технологій та продуктів нового технопромислового укладу; схему формування продукції подвійного призначення на основі серійного виробництва, яке забезпечує певну її якість; схему подвійного маркетингового кільця; схему інвестиційного проектування та побудови фінансово-інжинірингової компанії» [2]. Разом з тим, неможливо не відмітити, що будь яка схема, процесна чи організаційна, повинна містити в своїй основі певний набір принципових положень, які визначають методологію та

© Пулянович Олена Василівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки, Херсонська філія Національного університету кораблебудування ім. адм. Макарова, м.Херсон, тел.: +38(066)9804969, e-mail: lenapul@ukr.net

Дюндін Валерій Дмитрович, к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки, Херсонська філія Національного університету кораблебудування ім. адм. Макарова, м.Херсон, Україна, тел.: +38(050)6091624, e-mail: dyundinv@mail.ru

стратегію кластеру, а це забезпечує його конкурентоспроможність.

Мікловда В.П., Кубіній В.В. (Miklovda V., Kubiniy V., 2013) приділяють увагу функціональному навантаженню кластеру, виділяючи такі його функції як економічна, що полягає у забезпеченні більш раціонального використання ресурсів, та системна. З економічних позицій кластер активізує механізми економії ресурсів знанієвих та ресурсів часу, тобто таких видів ресурсів, які мають найвищу ціну і є вкрай обмеженими. Знанієві ресурси знаходять більш ефективні способи використання через їх трансфер між учасниками кластера. Ресурси часу використовуються більш раціонально внаслідок скорочення часу руху інформації між учасниками кластеру; збільшення рівня її прозорості внаслідок спільних технологій її формування та використання; побудови внутрішньої мережі комунікацій. Системна функція: кластер виступає як відкрита система, яка спрямована на взаємообмін та взаємодію процесів саморозвитку з розвитком навколишнього середовища. Кластер передбачає визначену кількість елементів та чітко впорядковані функціональні взаємозв'язки між ними [6]. При всій позитивності даного постулату авторами залишені поза увагою можливості синергетики, яка дозволяє кластеру само розвиватися та самоорганізуватися. Визначення та врахування принципів синергетики скорочує обсяги необхідних для функціонування кластера ресурсів і дозволяє зменшити лаг досягнення організаційних цілей.

Буданов В. (Budanov V., 2006) правомірно виділяє синергетичну функцію, що реалізується на принципах «існування» та принципах «становлення» [1]. Але автором не доведено, що вказані принципи є базовими, тобто такими, за допомогою яких «існування» та «становлення»

можуть концентрувати імпульс розвитку системи.

Кубіній В. (Kubiniy V., 2013), визначаючи шляхи підвищення ефективності діяльності кластера, висвітлює переваги публічно-приватного партнерства для кластера [5]. Дослідник, розкриваючи переваги та перспективи інтеграції бізнесу та держави, не окреслює імперативні позиції, на яких процес інтеграції та взаємодія між учасниками кластера будуть спиратися.

Крім відзначеного вище поза увагою науковців залишаються питання організаційно-функціональних процедур, результативність яких залежить від дотримання кола імперативів. Останні, за теорією І.Канта, є загальнозначущими приписам, безумовними принципами поведінки [4].

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є обґрунтування системи імперативів, які забезпечують задані організаційні та функціональні якості кластерних об'єднань підприємств та організацій.

В процесі проведення дослідження були застосовані такі методи як метод наукової абстракції, що дозволив окреслити організаційні та функціональні імперативи кластеру; метод монографічного дослідження, застосування якого сприяло критичній оцінці існуючих теоретичних підходів до умов конкурентоспроможності підприємства; метод категоріального аналізу надав можливість змістовного наповнення поняття імперативного базису кластеру.

Опис основного матеріалу дослідження. Реалізація мети та завдань формування та функціонування кластеру базуються на певних імперативах, які забезпечують його життєздатність.

Сукупність даних імперативів утворюють імперативний базис, представлений на рис. 1.1.

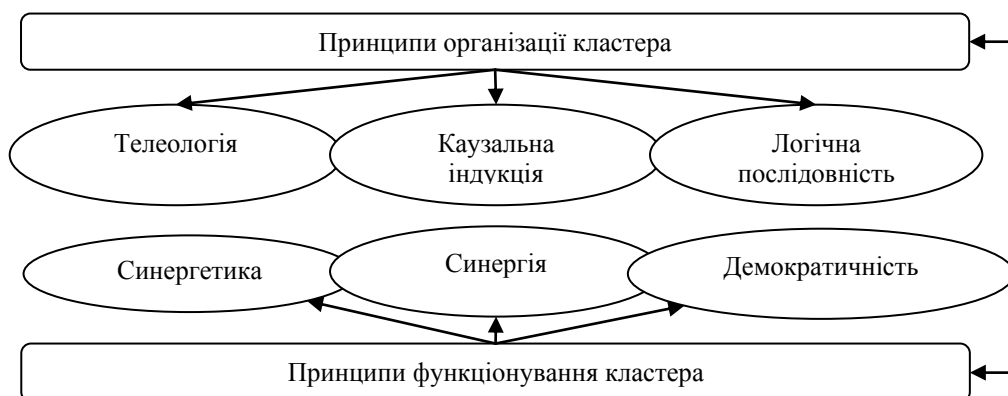

Рис. 1. Імперативний базис формування та функціонування кластеру як системна умова та фактор його конкурентоспроможності*

* Складено авторами

Імперативним базисом визначено сукупність принципів організації та функціонування кластеру, які забезпечують його конкурентоспроможність та стратегічну життєдіяльність підприємств, що його утворюють.

До складу імперативного базису віднесені принципи, дотримання яких вже є нормою та умовою подальшого розвитку.

Серед імперативів виділені імперативи організації та імперативи функціонування.

До імперативів організації кластерів віднесено такі:

1. Телеологічний принцип, який полягає в тому, що повинна бути обрана правильна мета створення кластеру, яка буде відігравати мотивуючу функцію. Це означає, що мета створення кластеру повинна бути прийнята, схвалена всіма його учасниками. Телеологія дозволяє розглядати кластер з позиції його організаційної та функціональної доцільності, при цьому телеологія як імперативний важіль створення кластеру може бути застосована на різних рівнях. Це обумовлено тим, що «телеологія є антропоцентричною, якщо вона виходить з того, що все існує для людини; метафізичною - якщо вона виходить з кінцевої мети, яка панує над усім світовим процесом; трансцендентною - якщо вона виходить з визнання потойбічної целепокладаючої істоти, що знаходиться поза світом; іманентною, якщо вона вважає, що мета полягає в самих речах» [7]. Телеологія в теорії та практиці кластерів виступає іманентною складовою, відсутність якої призводить до нераціональності, хаотичності та неефективності взаємодії підприємств.

2. Імператив каузальної індукції. Каузальна індукція передбачає таку організацію кластеру, за якої одна організаційна дія обумовлює, викликає іншу дію або певне організаційне перетворення. Характерними особливостями каузальної індукції, які рекомендовано враховувати при формуванні кластерів, в даній роботі виділені наступні:

а) організаційні особливості кластеру можуть сприяти або гальмувати каузальну індукцію;

б) результат, як правило, виникає внаслідок дії декількох організаційних факторів;

в) при створенні кластеру доцільно врахувати можливість каузальної інверсії.

3. Імператив логічної послідовності. Дотримання даного імператива передбачає не лише виявлення та моніторинг причин і наслідків (що є головним чином прерогативою імперативу каузальної індукції), але й забезпечення такого алгоритму дій в процесі організації кластеру, який забезпечує

узгодженість стадії організаційного процесу та відповідність їх часових лагів. Крім цього, в процесі логічної послідовності формування кластера доцільно враховувати його логічну та фізичну топологію.

Під топологією прийнято розуміти відносини просторових образів. Сутність відносин полягає у визначенні системного положення кожного об'єкта, їх послідовності у розміщенні та комунікаціях. Топологія особливого значення набуває в умовах формування кластеру, тому що правильне, ефективне просторове розміщення виступає одним з факторів ефективності функціональної конвергентності учасників кластерного об'єднання. При організаційній та територіальній побудові кластера рекомендовано враховувати також наявність як логічної, так й фізичної топології кластера.

Під фізичною топологією кластера розуміємо таку мережеву структуру кластера, яка забезпечує заданий ритм та обсяги інформаційних, товарних та грошових потоків.

Під логічною топологією вважаємо доцільним розуміти таку мережу учасників кластеру, яка передбачає найбільш оптимальну спрямованість матеріальних цінностей, інформації або грошових потоків.

До імперативів функціонування кластеру віднесені наступні:

1. Принцип синергетичного підходу визначає необхідність функціонування кластеру як відкритої системи, що само організується, само розвивається та самонавчається. Термін синергетика походить від грецької *synergetikos*, що означає спільний, узгоджений, такий, що діє. Синергетика як спосіб гносеології кластерів дозволяє дослідити кластер як сукупність елементів, між якими існує певний взаємозв'язок. Крім цього, синергетика передбачає наявність взаємодії системи із зовнішнім оточенням. Синергетика сприяє підвищенню ефективності підприємств, що входять до кластеру та відповідно їх конкурентоспроможності.

2. Принцип синергії дозволяє більш повно використовувати дію факторів функціонування кластеру, що мають однакову спрямованість. Поняття синергія походить від поєднання грецького «співпраця», «допомога» та грецького «праця», «справа», «робота». У сучасному розумінні під синергією розуміють отримання такого ефекту від дії декількох факторів, який перевищує суму ефектів індивідуальної дії даних факторів. Принцип синергії дозволяє отримати результат за формулою «1+1=3», а це суттєво покращує рівень системної конкурентоспроможності та дозволяє активно

управляти витратами та результатами економічної діяльності. Сенсом кластеру є об'єднання його учасників для досягнення мети більш ефективним способом, що передбачає збільшення результату при залученні меншої кількості ресурсів.

3. Демократичність як імперативне положення передбачає залучення широкого кола підприємств-учасників кластера, що сприяє інтеграції та взаємодії їх ресурсного та ринкового потенціалів, сприяє їх конкурентоспроможності. Демократичність також передбачає широку базу фандрейзінгу в процесі функціонування кластерів, що дозволяє залучати не лише юридичних осіб, але й приватних інвесторів. Так, одним зі шляхів дотримання принципу демократичності, який вже пройдено західними країнами і який показав свою раціональність та ефективність, є шлях розвитку кластеру на базі приватно-публічного партнерства (ППП). Засадами застосування механізмів PPP в кластерах є імперативна «рівність перед законом» державних та приватних партнерів; заборона будь-якої дискримінації прав державних чи приватних партнерів; узгодження інтересів державних та приватних партнерів з метою отримання взаємної вигоди [3].

Слід відмітити, що імперативи, складаючи базис, не функціонують ізольовано, а постійно взаємодіють. Так, наприклад, в процесі функціонування кластер повинен для успішного функціонування знаходитися у стані перманентної модернізації, що в свою чергу актуалізує дію принципів організації та реорганізації. Крім цього, проявляючи активність на стадії формування, наприклад принцип логічної послідовності буде сприяти підвищенню ефективності функціонування кластеру.

При застосуванні імперативного базису доцільним є дотримання категоричного імператива, що за І. Кантом є основою прогресу. І. Кант умовою успіху будь-якої справи вважав керівництво та організацію спілкування за наступними максимумами [4]:

1. Людина повинна поступати за правилами, що мають норму закону, а не його бажання.
2. Людина повинна поступати так, як бажає щоб інші відносилися до неї.
3. Людина не повинна використовувати іншу людину як засіб досягнення особистої вигоди.

Максимуми категоричного імператива И.Канта адаптовані до даного предмету дослідження і запропоновані на рис. 2.

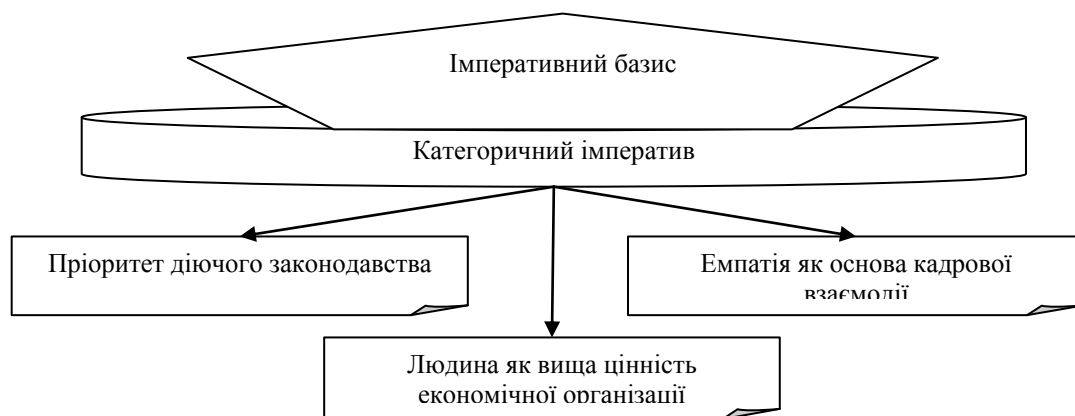

Рис. 2. Максимуми категоричного імператива як основа імперативного базису кластера*

* Складено авторами

Взаємозв'язок позицій імперативного базису кластеру зі складовими категоричного імператива може бути проілюстровано наступними прикладами:

1. Принцип телеології, який передбачає використання цілі як мотивуючого важеля, повинен враховувати соціальну спрямованість будь якого розвитку та його організаційної форми, в тому числі й кластерної.

2. Принцип причинно-наслідкового зв'язку повинен враховувати, наприклад, можливість результатів дій, які виходять за межі легальної діяльності.

3. Принцип логічної послідовності надає ефект за умови застосування емпатії на кожній стадії формування та розвитку кластера.

4. Принцип синергетики, надаючи «волю» функціонуванню складових кластерної системи, повинен реалізовуватися лише в межах встановленого в країні законодавства.

5. Принцип синергії за суттю передбачає необхідність, доцільність та можливість застосування кантівських максимум, що створює умови для прориву соціальної та економічної ефективності кластера.

6. Принцип демократичності корелює з імперативом людини як вищої цінності.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Досягнення конкурентоспроможності підприємств в умовах глобалізації забезпечується їх участю у інтеграційних об'єднаннях, серед яких найбільшу ефективність показують промислові кластери. Кластер сприяє підвищенню мобільності фінансових, трудових, ринкових та інших ресурсів.

В свою чергу конкурентоспроможність кластеру та його учасників залежить від методологічного контенту, частину якого складає імперативний базис. Імперативний базис – це сукупність принципів організаційного та функціонального характеру, дотримання яких забезпечує реалізацію цілей та завдань кластера.

База імперативів містить дві групи принципів. До групи організаційних принципів віднесено телеологію (мета кластеру відіграє мотивуючу функцію), імператив каузальної індукції (всі організаційні дії спрямовані на отримання заданого результату) та принцип послідовності

(алгоритмізація формування кластеру слугує узгодженості ресурсів, бюджетів часу та фінансів). До групи імперативів функціонування кластеру включено принцип синергії (спільна дія декількох факторів забезпечує більший ефект, ніж арифметична сума дій кожного фактора), синергетики (кластер повинен функціонувати як система, що само розвивається, самонавчається та само організується), демократичності (широкої участі у бізнес-процесах, фінансуванні, інноваційно-креативній діяльності).

Положення імперативної бази кластера знаходяться у безумовному взаємозв'язку з максимумами категоричного імперативами І.Канта, які визнані основою соціальної спрямованості економічного розвитку.

У подальшому дослідженні заплановано дослідити теоретико-прикладні основи інноваційних кластерів та обґрунтувати шляхи їх створення та функціонування в умовах інтеграції України до світового співтовариства.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буданов В.Г. Синергетическая методология/ В.Г. Буданов // Вопросы философии. – 2006. – №5. – С. 45-61.
2. Громько Ю.В. Что такое кластеры и как их создавать? Эпистемотехнологический подход / Ю. Громько [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.situation.ru/app/j_art_1178.htm.
3. Закон України Про державно-приватне партнерство [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>
4. Кант И. Критика чистого разума / И.Кант. – М.: Мысль, 1994. – 591с.
5. Кубиній В.В. Державно-приватні партнерства як інвестиційний та організаційний супровід кластеризації національної економіки / В.В.Кубиній // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія Економіка. – Ужгород, 2013. – Випуск 3 (40). – С. 139-142.
6. Мікловда В.П. Стратегічне управління конкурентоспроможністю : епістемологічні підходи та практична проблематика : монографія / В.П.Мікловда, І.Г.Брітченко, Н.Ю.Кубиній та ін. – Полтава : ПУЕТ, 2013. – 307с.
7. Філософський словар [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.harc.ru/slovar/2144.html>

REFERECES

1. Budanov V.H. (2006). Synerhetycheskaia metodolohyia [Synergetic methodology]. *Voprosy fylosofiy – Problems of Philosophy*, 5, 45-61[in Russian].
2. Hromyko I.V. (2007). Chto takoe klastery y kak ykh sozdat? Epystemotekhnolohycheskyi podkhod [What are clusters and how to create them? Episteme – Technological approach]. Retrieved from http://www.situation.ru/app/j_art_1178.htm [in Russian].
3. Zakon Ukrainy Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo [The Law of Ukraine About Reigning-private partnership]. (2016, June 1). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2404-17> [in Ukrainian].
4. Kant Y. (1994). *Krytyka chystoho razuma [Critique of Pure Reason]*. M.: Mysl [in Russian].
5. Kubinii V.V. (2013). Derzhavno-pryvatni partnerstva yak investytsiinyi ta orhanizatsiinii suprovid klasteryzatsii natsionalnoi ekonomiky [Public-private partnerships as an investment and organizational support of the clustering of the national economy]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytet, Seriya Ekonomika – Scientific Bulletin of the Uzhgorod University, Economy Series*, 3 (40), 139-142 [in Ukrainian].
6. Miklovda V.P., Britchenko I.H., Kubinii N.J., Kolodinskiy S.B., Cicak L.M. (2013). *Stratehichne upravlinnia konkurentospromozhnistiu : epistemolohichni pidkhody ta praktychna problematyka [Strategic management of competitiveness: epistemologic approaches and practical issues]*. Poltava : PUET [in Ukrainian].
7. Filosofskiy slovar [Philosophical dictionary]. (2016, June 2). Retrieved from: <http://www.harc.ru/slovar/2144.html>

Одержано 14.09.2016 р.